

KS. DANIEL OLSZEWSKI

Archiwa, Biblioteki
i Muzea Kościelne. Tom 19AKTA KONSYSTORZA KIELECKIEGO JAKO PODSTAWA
ŹRÓDŁOWA DO BADAŃ NAD PARAFIAMI I DUCHOWIEŃ-
STWEM PIERWSZEJ POŁOWY XIX WIEKU

Konsystorz generalny zaczął w Kielcach funkcjonować wraz z powstaniem diecezji kieleckiej. Choć bulla erekcyjna diecezji kieleckiej została wydana przez papieża Piusa VII dnia 13 VI 1805 r., to jednak faktyczne ukonstytuowanie nowej diecezji miało miejsce dopiero 30 IX 1807. W tym bowiem dniu nastąpiło ogłoszenie przez arcybiskupa lwowskiego Kajetana Kickiego erekcji diecezji kieleckiej oraz założenie kancelarii konsystorza generalnego¹.

Dnia 1 X 1807 r. Konsystorz Generalny w Kielcach wystosował pierwsze pismo do duchowieństwa, tak świeckiego jak zakonnego, wszystkich dekanatów włączonych do nowo powstałej diecezji, w którym polecał duchowieństwu, aby wszystkie sprawy kierowało do niego². Od tego dnia zaczęła funkcjonować w Kielcach kancelaria konsystorza generalnego. Ponieważ do 20 XII 1807 nowo mianowany ordynariusz diecezji kieleckiej, biskup Wojciech Górski, pozostawał nadal w Tarnowie, pełniąc tam w dalszym ciągu obowiązki rządcy diecezji tarnowskiej, dlatego w jego imieniu załatwiał wpływające do kancelarii Konsystorza Kieleckiego sprawy ks. Józef Czekajowicz, rektor Seminarium Duchownego w Kielcach. Sprawy ważniejsze („maioris momenti negotia”), wymagające decyzji ordynariusza, były za pośrednictwem konsystorza kierowane do Tarnowa³.

Konsystorz generalny funkcjonował w Kielcach, jako najważniejszy organ władzy ordynariusza, do 31 XII 1818, w tym bowiem dniu doszło do zniesienia biskupstwa kieleckiego oraz podziału jego terytorium pomiędzy sąsiednie diecezje⁴.

W przeddzień ostatecznej likwidacji diecezji kieleckiej, 30 XII 1818, biskup krakowski Jan Paweł Woroniec ogłosił w liście pasterskim „całemu

¹ B. Kumor: Organizacja terytorialna diecezji kieleckiej. *Nasza Przeseł.*, 17: 1963 s. 194, 198.

² Archiwum Diecezjalne Kieleckie (ADK), sygn. 438.

³ Tamże. — Kumor, jw. s. 199.

⁴ Kumor, jw. s. 215.

duchowieństwu świeckiemu i zakonnemu, tudzież wszystkim wiernym Chrystusowym z dawnego biskupstwa kieleckiego do diecezji krakowskiej wcielonym", że nie chcą zmieniać „biegu zwyczajnego rzeczy”, zachowuje nadal w Kielcach „zastępczy konsystorz”. Przeważnie od 1 stycznia 1819 r. Konsystorz Kielecki funkcjonował jako foralny konsystorz diecezji krakowskiej. Wszystkie sprawy z terenów istniejącej dotąd diecezji kieleckiej, podlegających obecnie jurysdykcji biskupa krakowskiego, miały być nadal kierowane do Konsystorza Kieleckiego. Konsystorz natomiast — czytamy dalej w liście pasterskim — będzie się zwracał do biskupa „we wszystkich ważniejszych przedmiotach”, a „niezwłocznym załatwianiem bliższych i naglejszych” spraw będzie oszczędzał duchowieństwu i wiernym podróży do Krakowa i niepotrzebnych kosztów⁵.

Dnia 13 V 1834 r. ks. Adam Paszkowicz zawiadomił wiernych części diecezji krakowskiej w Królestwie Polskim o objęciu przez siebie rządów w tej części diecezji, w charakterze administratora apostolskiego, z siedzibą w Kielcach⁶. Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych Duchownych i Oświecenia Publicznego skierowała 14 V 1834 do wszystkich duchownych diecezji krakowskiej, pozostających w Królestwie Polskim, zakaz, ponowiony 6 VIII 1834, „iżby pod żadnym względem nie ważyli się udawać i komunikować z biskupem krakowskim Karolem Skórkowskim [...] z tym wyraźnym zagrożeniem, iż, w razie dostrzeżonego wykroczenia w tej mierze, do surowej odpowiedzialności powołani zostaną”⁷. Dotychczasowy więc Okręgowy Konsystorz Kielecki stał się wówczas konsystorzem generalnym.

Po śmierci ks. Paszkowicza, Rada Administracyjna Królestwa dnia 24 XI 1835 r. powierzyła rządy nad całą diecezją krakowską sufraganowi krakowskiemu, biskupowi Franciszkowi Ksaweremu Zglenickiemu, w celu połączenia „rozdwójonych dotąd części diecezji krakowskiej”⁸. W okólniku z 18 I 1836 biskup Zglenicki, jako wikariusz apostolski i administrator diecezji krakowskiej, ogłosił duchowieństwu i wiernym swojej diecezji następujący komunikat: „Dla ułatwienia spraw i korespondencji z władzami, dwa konsystorze ustanowiliśmy, jeden w Krakowie, drugi w Kielcach [...]. W pierwszym zastępować nas będzie WJKs. Antoni Rozwadowski, kanonik katedralny krakowski i sędzia surogat, w drugim WJKs. Tomasz Świątkowski, św. teologii doktor, kanonik i regens Seminarium Diecezjalnego w Kielcach”⁹. Dwa konsystorze, posiadające równorzędne uprawnienia, funkcjonowały w diecezji krakowskiej również za rządów biskupa Ludwika Łętowskiego, administratora i wikariusza apostolskiego. Przez cały okres rządów biskupów Zglenickiego i Łętowskiego do kancelarii Konsystorza Kieleckiego były kierowane wszystkie sprawy urzędowe z terenu części diecezji krakowskiej w Królestwie Polskim, także te, które wymagały decyzji administratora diecezji. W okólniku z dnia 8/20 VI 1841 r. Konsystorz Kielecki, z „wyraźnego polecenia administratora”, przypomina duchowieństwu i wzywa je „aby żadnych podań, tak w interesach własnych, jak funduszów kościelnych” nie przedstawiało wprost administratorowi, ale za jego pośrednictwem¹⁰.

⁵ ADK, sygn. 438.

⁶ Tamże, sygn. 441. — Por. K u m o r, jw. s. 217.

⁷ ADK, sygn. 870.

⁸ Tamże, sygn. 2. — Por. K u m o r, jw. s. 219.

⁹ ADK, sygn. 441.

¹⁰ Tamże.

Biskup Łętowski, rezygnując z rządów w diecezji kielecko-krakowskiej w Królestwie Polskim 3 IV 1848, przekazał administrację tej części diecezji oficjałowi Konsystorza Kieleckiego ks. Maciejowi Majerczakowi, wyraźnie zaznaczając, „aby bez odnoszenia się do niego załatwiał interesy diecezji”¹¹. Okólnikiem z dnia 25 IV 1848 r. Konsystorz Kielecki poinformował o tym fakcie duchowieństwo diecezji kielecko-krakowskiej w Królestwie Polskim, „aby wiedziało, dokąd się ma w interesach swoich udawać”¹². Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych pismem z 12/24 V 1848 zatwierdziła ks. Majerczaka na stanowisku administratora, wzbraniając mu „stanowczo wchodzenia nadal w jakiegokolwiek z tymże biskupem [Łętowskim] urzędowe stosunki i korespondencje”¹³. Nominacja ks. Majerczaka (21 IV 1849) na wikariusza apostolskiego, wydana przez nuncjusza wiedeńskiego, jako delegata apostolskiego, była równoznaczna z przywróceniem pełnej autonomii prawnej dawnej diecezji kieleckiej¹⁴. Konsystorz Kielecki, będąc od tam najwyższym organem urzędowym władzy administratora i wikariusza apostolskiego diecezji kielecko-krakowskiej, w Królestwie Polskim, funkcjonuje od tego czasu pod nazwą Konsystorza Generalnego w Kielcach.

Z tego, co dotąd zostało powiedziane, wynika, że przez cały okres funkcjonowania Konsystorza Kieleckiego były kierowane do jego kancelarii wszystkie sprawy, które wymagały interwencji i decyzji władzy diecezjalnej. Akta Konsystorza Kieleckiego zawierają więc pisma i dokumenty dotyczące tych problemów z życia duchowieństwa i parafii, które wymagały ingerencji bądź konsystorza, bądź ordynariusza lub administratora diecezji. Ponieważ wszystkie niemal sprawy, załatwiane w konsystorzu, łączyły się w sposób bliższy lub dalszy z duchowieństwem diecezjalnym, zatem akta konsystorskie stanowią bardzo bogatą i zróżnicowaną podstawę źródłową do badań nad duchowieństwem diecezjalnym. W aktach konsystorskich znajdują się również liczne sprawozdania i raporty, które, albo wpływały do konsystorza z terenu diecezji, albo były sporządzane w kancelarii konsystorskiej. Jakkolwiek nie należą one do dokumentów, które powstawały w związku z załatwianiem w konsystorzu urzędowych spraw dotyczących poszczególnych duchownych lub parafii, wchodzą jednak w skład akt konsystorskich.

W aktach konsystorskich, dla pierwszej połowy XIX wieku znajdują się następujące rodzaje źródeł, dotyczących parafii i duchowieństwa diecezjalnego: 1) akta parafialne, 2) akta kaplic i kapelanów, 3) spisy funduszków kościołów parafialnych, 4) akta personalne kapłanów, 5) akta księży emerytów i demerytów, 6) raporty roczne o stanie parafii i duchowieństwa, 7) rozporządzenia władz duchownych i świeckich, 8) protokoły wizyt dekanalnych, 9) akta kongregacji dekanalnych. Większość z nich została wytworzona przez kancelarię konsystorską (kopie pism wysyłanych z konsystorza i oryginały pism, które do konsystorza napływały). W omawianym materiale archiwalnym znajdują się również serie akt z archiwów dziekańskich, które uformowane w kancelariach dziekańskich, zostały później przesłane do konsystorza. Poniżej scharakteryzuję kolejno wszystkie wymienione rodzaje źródeł należących do akt konsystorskich.

¹¹ Tamże, sygn. 2. — Por. K u m o r, jw. s. 220.

¹² ADK, sygn. 443. — Por. tamże, sygn. 2.

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże. — Por. K u m o r, jw. s. 220.

I. AKTA WYTWORZONE PRZEZ KONSYSTORZ

1. AKTA KONSYSTORZA KIELECKIEGO DOTYCZĄCE PARAFII

Akta parafialne zawierają korespondencję poszczególnych parafii z konsystorzem i władzami cywilnymi. Korespondencja koncentrowała się głównie wokół spraw materialnych parafii i kościoła parafialnego. Akta parafialne zawierają więc przede wszystkim źródła dotyczące problematyki związanej z uposażeniem kościoła i stanem materialnym parafii. Istnieje w aktach parafialnych również bardzo szeroka dokumentacja dotycząca stanu zabudowań kościelnych i beneficjalnych, reparacji kościołów i budynków plebańskich oraz powstałych na tym tle konfliktów proboszczów z parafianami. Wyżej wymieniona problematyka stanowi istotną treść akt parafialnych i wiąże się ona ubocznie z duchowieństwem parafialnym.

Źródła dotyczące bezpośrednio duchowieństwa parafialnego tworzą małą tylko część akt parafialnych i zawierają te same rodzaje źródeł, jakie wchodzi w skład akt personalnych. Z tej racji zostaną one scharakteryzowane łącznie z opisaną niżej grupą akt odnoszących się do kapłanów. Wszystko, co zostanie powiedziane niżej przy charakterystyce akt personalnych odnosić się będzie również do tej części akt parafialnych, nie ma bowiem prawie żadnej różnicy między aktami personalnymi a tą częścią akt parafialnych. Ta niemal identyczność tym się tłumaczy, że takie same pisma i dokumenty były w konsystorzu włączane bądź do akt personalnych poszczególnych duchownych bądź do akt parafialnych poszczególnych parafii.

Należy zwrócić uwagę na okoliczność, że w aktach Konsystorza Kieleckiego są zachowane akta personalne dla kilkunastu zaledwie procent duchownych¹⁵, gdy tymczasem każda parafia posiada własne akta parafialne¹⁶. Ta znikoma ilość akt personalnych tłumaczy się znacznym ich zniszczeniem, ale również najprawdopodobniej tym, że akta personalne wielu duchownych zostały w całości włączone do akt parafialnych. Dla wielu więc duchownych materiał źródłowy znajdujący się w aktach parafialnych zastępuje brakujące dla nich akta personalne.

Pisma urzędowe przychodzące do konsystorza lub wysyłane z kancelarii konsystorza (w tym drugim wypadku ich odpisy) były włączane do odpowiednich teczek znajdujących się w kancelarii. Oprócz teczek zawierających akta parafialne i personalne, istniały w kancelarii konsystorza specjalne teuczki, do których były kierowane pisma i dokumenty dotyczące niektórych kategorii kleru. Stąd w aktach Konsystorza Kieleckiego znajdują się włączone spośród akt parafialnych i personalnych akta konsystorskie kaplic, kapelanów, księży emerytów i demerytów.

2. AKTA KONSYSTORZA KIELECKIEGO ODNOSZĄCE SIĘ DO KAPLIC

Wśród akt konsystorskich dotyczących kaplic¹⁷ na pierwszym miejscu należy wymienić prośby składane do konsystorza o zezwolenie na budowę lub poświęcenie nowo wystawionych bądź odrestaurowanych kaplic. Prośby

¹⁵ ADK, sygn. 25—76.

¹⁶ Tamże, sygn. 114—428.

¹⁷ ADK, sygn. 435—436.

składane były najczęściej przez dziedziców mieszkających na terenie parafii, rzadziej przez mieszkańców określonej miejscowości należącej do parafii. W prośbach tych są często przytaczane motywy, dla których została podjęta decyzja budowy albo restauracji kaplicy oraz wymieniane fundusze na dalszą konserwację kaplicy lub ewentualnie na utrzymanie kapelana. Przed wydaniem decyzji konsystorz najczęściej zasięgał opinii miejscowego proboszcza. Pisemne opinie składane przez proboszczów orientują, na ile proboszczowie włączali się w tym zakresie w inicjatywę swoich parafian. Przed wydaniem ostatecznej decyzji, między zainteresowanymi a konsystorzem nieraz miała miejsce jeszcze dodatkowa korespondencja, która precyzowała dokładnie uposażenie kaplicy, określała obowiązki kapłana sprawującego w niej duszpasterstwo, a w wypadku stałego kapelana — jego wynagrodzenie i uprawnienia. Akta konsystorskie dotyczące kaplic wprowadzają w problematykę duszpasterstwa parafialnego od strony jego potrzeb terytorialnych, ukazują na ile duchowieństwo je rozumiało i na ile wychodziło z inicjatywą rozwiązania takowych.

Oddzielną grupę stanowią akta konsystorskie odnoszące się do kapelanów więziennych i wojskowych¹⁸. Składają się na nie korespondencje Konsystorza Kieleckiego z Komisją Rządową, z Rządem Gubernialnym Radomskim, z Sądem Kryminalnym oraz z Trybunałem Cywilnym Guberni Radomskiej. Przedmiotem korespondencji są sprawy dotyczące stanu kaplic więziennych i ich konserwacji oraz sprawy zatrudnienia kapelanów, ich wynagrodzenia, obowiązków, charakteru pracy duszpasterskiej, wśród więźniów. Wyżej wspomniane władze państwowe, administracyjne i sądownicze, w swych pismach do konsystorza wyrażały między innymi swoje opinie dotyczące dotychczasowej pracy duszpasterskiej kapelanów więziennych oraz stawiały ze swej strony postulaty na przyszłość, głównie odnośnie celu pracy duszpasterskiej wśród więźniów. Pisma konsystorza do kapelanów więziennych (nominacje, instrukcje, zarządzenia), znajdujące się w omawianej przez nas grupie akt konsystorskich, ukazują problematykę duszpasterstwa więziennego z punktu widzenia postulatów, jakie konsystorz wysuwał pod adresem kapelanów więziennych. Wreszcie w pismach kapelanów do swej władzy diecezjalnej znajdują się informacje o duszpasterstwie więziennym pochodzące od nich samych.

3. AKTA KONSYSTORZA KIELECKIEGO DOTYCZĄCE FUNDUSZÓW KOŚCIELNYCH

Ukazem z dnia 6/18 III 1817 r. zostało nakazane sporządzenie spisu wszystkich majątków kościelnych wyznania rzymsko-katolickiego. Spis ten dokonany w latach 1818 i 1819 zawierał wykaz wszelkich dochodów i wydatków oraz wysokość czystego dochodu każdego probostwa¹⁹. Ponieważ w wyniku zamiany dziesięcin i zmniejszenia procentów od sum kapitałnych fundusze kościelne znacznie się zmniejszyły, dlatego Konsystorz Kielecki, chcąc posiadać dokładny wykaz aktualnych funduszków każdej parafii, okólnikiem z 2/14 VII 1841 wezwał dziekanów diecezji krakowskiej w Królestwie Polskim, by przesłali do kancelarii konsystorza spis funduszków kościołów para-

¹⁸ Tamże, sygn. 788.

¹⁹ ADK, sygn. 641: Instrukcja o sposobie sporządzania nowych spisów majątku duchownego wyznania rzymsko-katolickiego z dnia 5/17 XII 1853 r.

fialnych swoich dekanatów. Spis ten miał być sporządzony według załączonego do powyższego okólnika formularza zawierającego pytania, na które dziekani mieli dać wyczerpujące odpowiedzi. Odpowiedzi miały być dane w oparciu o znajdujące się przy kościołach parafialnych urzędowe dokumenty oraz potwierdzone „ustnym zeznaniem proboszczów”²⁰. Akta Konsystorza Kieleckiego zawierają dokonany w wyniku powyższego zarządzenia spis funduszków dla wszystkich parafii diecezji krakowskiej w Królestwie Polskim²¹. Dane odnośnie funduszków poszczególnych parafii dzielą się na dwie części. Część pierwsza zawiera wykaz dochodów a druga wykaz rozchodów parafialnych.

Pierwsza część spisu, informująca o dochodach parafialnych posiada następujące rubryki. W rubryce pierwszej znajduje się odpowiedź na pytanie, czy kościół parafialny posiada w swoich aktach lustrację z roku 1789. W drugiej rubryce dziekani notowali wysokość czystego dochodu (w złotych polskich), jaki był wykazany w spisie przeprowadzonym w wyniku ukazu z 1817 r. oraz odpowiedź na pytanie, czy spis ten znajduje się w aktach parafialnych. Rubryka trzecia podaje ilość ziemi ornej, łąk, pastwisk, lasu (w morgach lub prętach) należących do uposażenia kościoła parafialnego oraz wysokość dochodu, jaki czerpie z nich kościół parafialny. Jeśli kościół parafialny posiadał własnych poddanych, wówczas podawana była ich ilość oraz ilość dni, jakie odrabiali oni kościołowi w ramach pańszczyzny. Najczęściej dziekani przeliczali dni pańszczyzniane na czysty dochód w złotych polskich i umieszczali go albo obok ilości dni pańszczyznianych albo w ich miejsce. Pozostałe rubryki tej części spisu zawierają dokładny wykaz dochodów (w złotych polskich) z dziesięcin, procentów, od sum kapitałnych, z czynszów, z inwentarza gruntowego itp.

W drugiej części danych dotyczących funduszków parafialnych są wykazane dokładnie (w złotych polskich) wszystkie wydatki parafialne: ofiary, *subsidium charitativum*, liwerunek, podymne, ogniowe, kwaterunkowe, opłaty za prenumeratę dziennika ustaw i dziennika gubernialnego, opłaty dla wikariusza, organisty, zakrystiana, za światło, wino, pranie bielizny kościelnej itp. Spisy posiadają również podsumowanie wszystkich dochodów i wydatków parafialnych oraz ogólny roczny dochód (intrata) kościoła parafialnego. Trzecią część informacji zawartych w omawianym spisie tworzą dane dotyczące stanu kościoła oraz zabudowań plebańskich. Sprowadzają się one do krótkich informacji, jakiej reparacji wymaga kościół i zabudowania plebańskie, czy została w tym kierunku podjęta przez proboszcza jakaś inicjatywa oraz w którym roku miała miejsce ostatnia reparaacja kościoła.

„Instrukcja o sposobie sporządzania nowych spisów majątku duchownego wyznania rzymsko-katolickiego”, wydana przez Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych i Duchownych dnia 5/17 XII 1853 r., nawiązując do spisu z r. 1818 i 1819, wskazuje w jakim celu były sporządzane spisy funduszków kościelnych. „Sporządzanie takowych spisów [...] polecane było — czytamy w instrukcji — nie tylko w celu zapewnienia duchowieństwu rzymsko-katolickiemu należących do niego funduszków [...] tudzież należyte ich zabezpieczenie, ale także dla przekonania się o ilości zasiłku, jaki by na utrzymanie tegoż duchowieństwa był potrzebnym. Nadto, ponieważ w tych spisach po-

²⁰ Tamże, sygn. 441.

²¹ ADK, sygn. 639.

lecono wykazać wszelkie przychody i wydatki oraz czysty dochód każdego probostwa, wysokość przeto takowego czystego dochodu, służyła za podstawę tak do oznaczenia opłaty stempłowej od nominacji proboszczów, jako też do wydawania decyzji, czy od przykładania się do składki na koszt budowy lub reparacji kościołów, plebanii i innych zaudowań na probostwie, wolni są proboszczowie lub też składkę takową i w jakiej części opłacać są zobowiązani”²².

Wysokość składek, jakie proboszczowie byli obowiązani płacić, proporcjonalnie do swego rocznego dochodu, na pokrycie wydatków związanych z odbudową i reparaacją zabudowań parafialnych, była dokładnie określona dekretem królewskim z 25 XII/6 I 1823/4 oraz reskryptem Rady Administracyjnej z 8/20 X 1837²³. Żądanie Konsystorza Kieleckiego, by w spisie z r. 1841 obok wykazu dochodów i wydatków znajdowały się również informacje odnośnie potrzeby reparacji zabudowań parafialnych, wskazuje, że spis ten miał służyć konsystorzowi m. in. jako podstawa do wydawania odpowiednich decyzji odnośnie reparacji budynków parafialnych oraz określania wysokości składek, jakie na ten cel winni płacić proboszczowie poszczególnych parafii. W świetle powyższych uwag jest rzeczą zrozumiałą, że w osobistym interesie proboszczów leżało, by wykazać w spisie jak najniższy dochód roczny swojej parafii. O ile więc dane dotyczące uposażenia parafii, mające na celu „należyte ich zabezpieczenie” oddają rzeczywisty stan, to wykazany w spisie dochód roczny z poszczególnych elementów uposażeniowych, ze względu na cele, dla których był wymagany, jest znacznie niższy i nie jest zgodny z rzeczywistością.

Pobieżna analiza danych odnośnie rocznego dochodu parafialnego, umieszczonego w spisach, potwierdza nasz wniosek. W nielicznych parafiach wykazany w spisie ogólny roczny dochód przekracza 1000 złp. Dla zdecydowanej większości parafii roczny dochód waha się w granicach od kilkudziesięciu do kilkuset złotych polskich. Zważywszy, że np. roczna pensja wikariusza wynosiła średnio około 800 złp., zatem większość proboszczów, według danych zawartych w omawianym spisie, miałaby roczny dochód z parafii niższy od przeciętnej pensji wypłacanej wikariuszowi, co jest rzeczą nie do przyjęcia.

Spisy niektórych parafii wskazują wyraźnie, że ich dane były sporządzane w określonym, z góry zamierzonym celu. Posłużmy się dla ilustracji przykładem parafii Wolbrom. W spisie funduszków tej parafii jest widoczny, wyraźnie zamierzony cel. Parafia Wolbrom była administrowana przez kanoników regularnych. W skład jej uposażenia wchodziły m. in. dwa folwarki posiadające łącznie 152 morgi ziemi ornej oraz 14 mórg łąki. Wszystkie roczne dochody wykazane w spisie wynosiły łącznie 1807 złp. i 8 gr., rozchody natomiast 2454 złp. i 13 gr. Rozchody więc według danych zamieszczonych w spisie przewyższały wszystkie parafialne dochody o 647 złp. i 5 gr., „który to minus — czytamy w spisie — inne klasztory kanoników laterańskich w Kraszniku i Krakowie dopłacają”. Cel, do którego proboszcz parafii Wolbrom wyraźnie zmierza, jest następujący: ponieważ „beneficium w Wolbromiu z powodu upadłych procentów, niemniej innych dochodów znacznie umniejszonym zostało [...] wypada, aby gronta szpitalne, które mają być do

²² Por. przyp. 19.

²³ ADK, sygn. 864.

probostwa wcielone, to jak najprędzej do skutku doprowadzone być mogło". Dalej następuje postulat, ażeby „wolny wrąb w lesie wierchowskim został dozwolony”, oraz, aby „daniny od żydów w zupełności były oddawane”. Spis funduszków parafii Wolbrom jest krańcowym przykładem podporządkowania wszystkich jego danych z góry zamierzonemu celowi.

Z powyższych rozważań wynika, że dane zawarte w spisach funduszków kościelnych i innych tego typu urzędowych wykazach, nie mogą służyć jako podstawa do ustalenia rocznego dochodu dla poszczególnych parafii.

4. AKTA KONSYSTORZA KIELECKIEGO ODNOSZĄCE SIĘ DO KAPŁANÓW

Akta konsystorskie dotyczące kapłanów dzielą się na dwie zasadnicze grupy: akta personalne i opisy „biegu życia”.

Akta personalne zawierają dane odnoszące się do całego życia poszczególnych duchownych. Można je podzielić według kilku kryteriów. Pierwszym, narzucającym się, jest kryterium chronologiczne. Życie każdego duchownego składa się z dwu okresów: pierwszy — do momentu otrzymania święceń kapłańskich, drugi — od święceń kapłańskich do śmierci. Tym dwóm okresom życia odpowiadają dwie grupy źródeł. Do pierwszej należą: metryki chrztu, świadectwa szkolne, świadectwa ukończenia seminarium oraz świadectwa otrzymania święceń kapłańskich. Wyżej wymienione źródła znajdują się w aktach personalnych niektórych tylko duchownych, tworzą one znikomą część akt personalnych.

Najbogatsze i najbardziej wartościowe w aktach personalnych są źródła informujące o życiu poszczególnych duchownych od momentu otrzymania święceń kapłańskich. Można je podzielić zależnie od tego, przez kogo były redagowane, od okoliczności, w jakich powstały i problematyki, jakiej dotyczą. W aktach personalnych znajdują się pisma redagowane przez poszczególnych duchownych do konsystorza, dokumenty powstałe w konsystorzu oraz prośby i podania pisane przez parafian.

Kler parafialny pisał do konsystorza we wszystkich sprawach, które wymagały się ingerencji konsystorza. Będą to więc prośby o otrzymanie nowej nominacji, rezygnacje z dotychczasowych stanowisk, prośby o pozwolenie na wyjazd z parafii, prośby o dyspensy, pisma dotyczące różnych spraw konfliktowych z parafianami, dotyczące współżycia między duchownymi (najczęściej pomiędzy proboszczem i wikariuszem) i inne. Wszystkie te dokumenty ukazują, jak kler parafialny dostrzegał i oceniał ze swego punktu widzenia swoje osobiste sprawy i sprawy parafialne. W pismach, jakie kler kierował do konsystorza, interesujące są opinie duchownych o swoich parafianach. Bardzo często duchowni składali do konsystorza skargi i zażalenia na poszczególnych parafian, na dozór kościelny, kolatora lub parafian w ogólności. Skargi zawierały jednocześnie wypowiedzi, czego duchowni żądali, czego się spodziewali od wiernych swojej parafii oraz do czego duchowieństwo sprawadzało i jak widziało swoją funkcję i swoją rolę w stosunku do parafian. Oczywiście, inaczej widział swoją rolę wikariusz, inaczej ją widział pleban, inaczej analogiczne sprawy osobiste bądź parafialne naświetlali wikariusze i plebani poszczególnych parafii. Wśród tej różnorodności punktów widzenia można uchwycić jednak pewne tendencje wspólne dla ogółu kleru.

W aktach personalnych znajdują się dokumenty wydawane przez konsystorz, adresowane do poszczególnych duchownych. Należą do nich nomina-

cje, instrukcje, zarządzenia, napomnienia, nakazy itp. Najczęściej były one odpowiedzią na pisma skierowane przez poszczególnych duchownych do konsystorza. Ta okoliczność jest bardzo ważna, orientuje bowiem, jakie było stanowisko konsystorza w stosunku do konkretnych spraw i problemów przedkładanych konsystorzowi przez poszczególnych duchownych. Zestawiając ze sobą pisma wpływające do konsystorza od duchowieństwa parafialnego, z pismami wysyłanymi do niego przez konsystorz, można uchwycić, na ile w konkretnych wypadkach tendencje reprezentowane przez kler parafialny pokrywały się lub odbiegały od tendencji reprezentowanych przez konsystorz.

Różne okoliczności skłaniały parafian, że wypowiadali się oni pisemnie o swoich pasterzach. Często taką okolicznością był moment przeniesienia duchownego (proboszcza lub wikariusza) na inną parafię. Parafianie składali do konsystorza prośby albo o przeniesienie duchownego na inną parafię, albo o pozostawienie go nadal w ich parafii. W jednym i drugim wypadku motywując swoje prośby, wypowiadali swoje opinie, bądź na korzyść, bądź na niekorzyść duchownego. Wśród pism, pochodzących od parafian zasługują na uwagę skargi i zażalenia przeciw swoim pasterzom. Skargi pochodziły albo od całej parafii, albo od dozoru kościelnego, albo od poszczególnych parafian. Najczęściej skargi były zanoszone do konsystorza. W wypadku wniesionej skargi, konsystorz albo żądał wyjaśnienia sprawy przez duchownego i po jego otrzymaniu wysyłał odpowiednią decyzję albo, w wypadkach gdy oskarżenie dotyczyło poważniejszej materii, wysyłał swego delegata, przeważnie miejscowego dziekana, nieraz dwu lub trzech delegatów, w celu zbadania sprawy na miejscu. Delegaci konsystorza przesłuchiwali świadków i spisywali odpowiedni protokół. Dość często też zdarzały się wypadki, że parafianie składali na swoich pasterzy skargi do władz cywilnych. Jeśli oskarżenie nie dotyczyło spraw objętych zarządzeniami państwowymi, wówczas władze cywilne przekazywały skargę konsystorzowi. W wypadku kiedy oskarżenie dotyczyło spraw objętych przez zarządzenia państwowe (np. oskarżenie duchownego o naruszenie taksy „iura stolae”) wówczas zjeżdżała „na grunt” komisja „mieszana” dla zbadania sprawy. Sporządzony przez komisję protokół zostawał przesyłany konsystorzowi, który wyciągał w stosunku do duchownego odpowiednie konsekwencje, zawiadamiając o tym zainteresowane władze państwowe.

Protokoły komisji kościelnych i mieszanych zawierają zeznania świadków w materii objętej skargą, pisemne wyjaśnienia sprawy przez oskarżonego duchownego, opinię dziekana lub komisji, często również opinię konsystorza w zakresie badanej sprawy. Pojemność protokółów była różna. Obok protokółów kilkustronicowych, są również protokoły obejmujące kilkadziesiąt stron arkusza. Niektóre konflikty ciągnęły się dość długo, kilka, nieraz kilkanaście, a nawet kilkadziesiąt lat. Podczas ich trwania komisje zjeżdżały kilkakrotnie na miejsce. Protokoły tych spraw obejmują nieraz kilkaset stron arkuszy. Jakkolwiek najczęstszym przedmiotem konfliktów pomiędzy duchowieństwem a parafianami były sprawy materialne, to jednak wiele protokółów zawiera bardzo bogaty materiał źródłowy dotyczący poziomu moralnego, życia codziennego kleru, problemów duszpasterskich, nauczania, sprawowania sakramentów itp.

Prośby, podania i skargi składane przez parafian do konsystorza lub władz cywilnych oraz zeznania świadków dokonane wobec komisji, ukazują

jak widzieli i oceniali duchowieństwo wierni, czego parafianie żądali i spodziewali się od swoich pasterzy. Skargi składane na duchownych, niezależnie od tego czy były zgodne z prawdą czy nie, reprezentują opinię społeczną, są wymownym świadectwem postulatów stawianych duchowieństwu przez wiernych. Protokoły, które są wyrazem często wszechstronnych i wnikliwych badań przez poszczególne komisje spraw objętych skargami parafian, ukazują na ile duchowieństwo wywiązywało się z żądań i postulatów stawianych mu przez wiernych. Protokoły, zawierając wypowiedzi parafian, duchowieństwa parafialnego, opinie komisji, często również opinie konsystorza, ukazują na ile pokrywały się, a na ile rozchodziły ze sobą w sprawach najbardziej konfliktowych punkty widzenia parafian, kleru parafialnego i władzy diecezjalnej.

Bardzo ważną grupę źródeł znajdujących się w aktach personalnych stanowią dobrowolnie umowy, zawierane pomiędzy proboszczami i wikariuszami oraz wszystkie związane z nimi pisma. Każdy wikariusz rozpoczynający pracę w parafii zawierał z proboszczem dobrowolną umowę, która określała dokładnie wynagrodzenie wikariusza i obowiązki, jakie miał sprawować w danej parafii. Wszystkie dobrowolne umowy były przesyłane konsystorzowi do zatwierdzenia. Konsystorz często wnosił poprawki i przysyłał je plebanowi. Jeśli pomiędzy proboszczem a wikariuszem zarysował się konflikt na tle warunków umowy, których wikariusz nie chciał przyjąć, wówczas cała sprawa była kierowana do konsystorza. Istnieją liczne pisma wikariuszów do konsystorza, w których przytaczają oni argumenty, dlaczego warunki postulowane przez proboszcza uważają dla siebie za krzywdzące. Zdarzało się, że wikariusz najpierw przyjął warunki umowy i po pewnym czasie, uznawszy swoją sytuację za zbyt krzywdzącą dla siebie, kierował do konsystorza prośbę o poprawienie swojej sytuacji. Wszystkie wyżej wspomniane prośby, składane przez wikariuszów do konsystorza, ukazują sytuację wikariuszów, ocenianą z punktu widzenia samych wikariuszów. Analogiczne pisma i prośby dotyczące sytuacji wikariuszów składali do konsystorza proboszczowie, przytaczając w nich z kolei swój punkt widzenia. Konsystorz, po zapoznaniu się z punktem widzenia jednych i drugich, przysyłał zainteresowanemu odpowiednie instrukcje, polecenia i zarządzenia. Zarówno dobrowolne umowy, jak i cała wyżej wspomniana korespondencja pomiędzy konsystorzem a plebanami i wikariuszami ukazują sytuację wikariuszów w poszczególnych parafiach z punktu widzenia samych wikariuszów, proboszczów i władzy diecezjalnej. Bardzo często w swych prośbach do konsystorza zarówno plebani jak i wikariusze poruszali szereg spraw dotyczących ich wzajemnego współżycia, dlatego można w nich znaleźć opinie proboszczów o swoich wikariuszach oraz wikariuszów o swych proboszczach. Ponieważ współżycie pomiędzy proboszczem a wikariuszem dokonywało się na oczach parafian, dość często, zwłaszcza w wypadkach konfliktów, również parafianie w swych pismach do konsystorza, wyrażali własne w tym zakresie opinie. Wszystkie wyżej wspomniane źródła naświetlają z wielu punktów widzenia problematykę z zakresu współżycia i stosunków istniejących pomiędzy duchownymi, a zwłaszcza pomiędzy proboszczami i wikariuszami.

Opisy „biegu życia” stanowią odrębną grupę wśród akt konsystorskich odnoszących się do kapłanów. Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych Duchownych i Oświecenia Publicznego, reskrytem z dnia 16/28 I 1835 r., „uznawszy potrzebę zaprowadzenia konduitu listy całego duchowieństwa,

z której by rząd w każdym zdarzeniu mógł czerpać wiadomości dla oceny zasługi i kwalifikacji”, postanowiła, aby Konsystorz Generalny Kielecki polecił „wszystkim duchownym tak świeckim jako też zakonnym [...] złożyć *sub fide sacerdotali* opisy biegu życia (*curriculum vitae*)”²⁴. Konsystorz, okólnikiem z 28 I 1835, nakazał duchowieństwu części diecezji krakowskiej w Królestwie Polskim złożyć „najdalej w ciągu miesiąca” opisy biegu życia w dwóch egzemplarzach, poświadczone przez miejscowego dziekana. Po porównaniu i sprawdzeniu życiorysów z aktami konsystorza, miał być sporządzony w kancelarii konsystorza wykaz duchowieństwa całej diecezji i w ciągu trzech miesięcy przesłany Komisji Rządowej²⁵. W aktach konsystorza pozostały więc owe „*curricula vitae*”, napisane własnoręcznie przez poszczególne duchownych i poświadczone przez dziekana²⁶. Były one sporządzone według formularzy przesłanych do konsystorza przez Komisję Rządową. Formularze zawierają następujące rubryki: 1) Numer bieżący, 2) Imię i nazwisko, stanowisko, ordery i odznaczenia (państwowe i kościelne), 3) Data i miejsce urodzenia oraz pochodzenie stanowe, 4) Miejsce aktualnego zamieszkania, 5) Czy posiada majątek nieruchomy prywatny, 6) Wykształcenie, przed wstąpieniem do seminarium i teologiczne, data święceń kapłańskich oraz dotychczas zajmowane stanowiska, 7) Awanse i nagrody, 8) Kary, 9) Gdzie przebywał i czym się trudził podczas powstania r. 1830/31, 10) Czy zdolny jest do dalszego sprawowania obowiązków, 11) Moralność i sposób myślenia, 12) Uwagi.

Reskrypt Komisji Rządowej z dnia 16/28 I 1835 r. postanawiał również, że konsystorz ma składać na początku każdego roku, według powyższego wzoru, wykaz obejmujący „zmiany i wypadki, jakie od czasu przesłania ostatnich wykazów w hierarchii duchowieństwa diecezji krakowskiej wydarzyć się mogą”. W wyniku tego postanowienia zachowały się w aktach konsystorza opisy biegu życia, sporządzane corocznie dla tych duchownych części diecezji krakowskiej w Królestwie Polskim, którzy przybyli do diecezji w poszczególnych latach, począwszy od r. 1836. Wykazy powyższe nie obejmują jednak duchowieństwa zakonnego²⁷.

W r. 1847 Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych, z polecenia księcia namiestnika, zażądała od władz diecezjalnych wykazów duchowieństwa świeckiego „z opisaniem życia każdego duchownego według rubryk na to przepisanych”. Zgodnie z powyższym zarządzeniem Konsystorz Kielecki, przesyłając 28 XI 1847 duchowieństwu drukowane rubryki polecił, aby każdy duchowny „*sub fide sacerdotali*” wpisał własnoręcznie w jeden egzemplarz swoje życie” i przesłał swojemu dziekanowi. Dziekani, po otrzymaniu od kapłanów życiorysów, mieli obowiązek wpisać do drugiego egzemplarza przesłanych rubryk *curriculum vitae* każdego duchownego swego dekanatu. Następnie wszystkie arkusze rubryk mieli przesyłać konsystorzowi. Z kolei konsystorz, uporządkowawszy je alfabetycznie w całości, miał przesyłać Komisji Rządowej²⁸. W aktach Konsystorza Kieleckiego pozostała cała księ-

²⁴ Tamże, sygn. 798.

²⁵ Tamże, sygn. 441.

²⁶ ADK, sygn. 798—801.

²⁷ Tamże, sygn. 799—801.

²⁸ ADK, sygn. 442.

ga życiorysów ułożonych alfabetycznie, napisanych własnoręcznie przez księży diecezji kielecko-krakowskiej w Królestwie Polskim w r. 1847²⁹.

Zgodnie z ponawianymi często zarządzeniami władzy diecezjalnej, każdy duchowny, który składał podanie o dopuszczenie do egzaminu konkursowego albo o przydzielenie mu beneficjum, dołączał do niego m. in. napisany własnoręcznie opis biegu życia. W aktach konsystorza znajdują się liczne życiorysy kapłanów, którzy przedkładali takie prośby. Z tego, co zostało wyżej powiedziane wynika, że wielu duchownych składało kilka razy w życiu własnoręczne opisy biegu życia. Fakt, że dla wielu kapłanów akta konsystorskie zawierają kilka życiorysów, pisanych w różnych okresach życia, pozwala na ich konfrontację i dość dokładne ustalenie danych personalnych w nich zawartych.

Wszystkie opisy biegu życia były sporządzane według formularza przesłanego konsystorzowi przez Komisję Rządową wraz z reskryptem z dnia 16/28 I 1835 r. Wprawdzie w r. 1847 zostały rozesłane nowe formularze, różniły się one jednak od pierwszego w drobnych tylko szczegółach. Ponieważ księży wypełniali formularze własnoręcznie, stąd istnieją pewne różnice wśród danych, zawartych w poszczególnych rubrykach. Rubrykę pierwszą każdy duchowny zostawiał pustą. Stosunkowo małe różnice istnieją w rubryce drugiej. Oprócz nazwiska i imienia są w niej wymieniane zajmowane stanowiska: proboszcza, administratora lub komendarza, wikariusza, mansjonarza, prebendarza, kapelana itp. Podobna jednolitość istnieje przy danych odnośnie miejsca urodzenia. Z małymi wyjątkami wymieniana jest miejscowość urodzenia (z zaznaczeniem miasto czy wieś), powiat (lub okręg), gubernia (lub województwo). Większe różnice istnieją przy określeniu pochodzenia stanowego. Najczęściej wymieniany jest stan miejski, wiejski lub szlachecki (często z danymi dotyczącymi legitymacji). Nie budzą wątpliwości co do pochodzenia stanowego również następujące określenia: obywatelski, rolniczy, pasterski, syn sołtysa, dworski, syn właściciela folwarku. Istnieją wypadki, że ten sam kapłan w życiorysie pisany w kilka lat później podaje inne pochodzenie stanowe, niż poprzednio, np. wiejski — miejski, wiejski — obywatelski, miejski — szlachecki, rolniczy — miejski. Niektórzy duchowni informują raczej o pochodzeniu społecznym, np. kupiecki, rękodzielniczy, fabrykant sukienniczy, syn urzędnika, syn oficera, syn sługi kościelnego, z nauczyciela szkół itp. Są również informacje o pochodzeniu stanowym zbyt ogólne i niedostateczne np. nieszlacheckiego, ubogiego. Niektóre informacje są świadectwem nieporozumienia np. stanu ekonomicznego, duchownego.

Nie budzą żadnych wątpliwości informacje zawarte w rubryce piątej. Wypełniał ją ten duchowny, który posiadał nabyty z własnych funduszy, względnie odziedziczony po rodzicach lub krewnych jakiś majątek nieruchomości (dom, ziemię, folwark, wieś).

Rubryka szósta jest pod względem materiału informacyjnego najobszerniejszą spośród wszystkich pozostałych i zawiera najważniejsze informacje dotyczące „biegu życia” kapłanów. Informacje w niej zawarte można podzielić na dwie zasadnicze części. Pierwsza, zaczynając od „nauc początkowych”, informuje o wszystkich najważniejszych etapach życia aż do momentu przyjęcia święceń kapłańskich. Znajdują się tu szczegółowe dane dotyczące wykształcenia, jakie zdobywali kandydaci do kapłaństwa przed

²⁹ Tamże, sygn. 802.

wstąpieniem do seminarium duchownego, oraz dane dotyczące wykształcenia teologicznego. Życiorysy wyliczają kolejno wszystkie szkoły (z podaniem ich miejscowości), które kończył przyszły duchowny. Podają ilość ukończonych klas oraz daty rozpoczęcia, zakończenia lub przerwania nauki. Nierzadko nawet wyliczają szczegółowo wykładane przedmioty. Dalej informują, które seminarium duchowne kończył kandydat do kapłaństwa, podając prawie zawsze datę ukończenia oraz ilość lat pobytu w seminarium. Jeśli kandydat do stanu duchownego przed otrzymaniem święceń przerywał na jakiś czas szkołę, otrzymujemy informacje, gdzie w tym czasie przebywał i czym się zajmował. Gdy po ukończeniu seminarium któryś z duchownych kontynuował swe studia na innej uczelni teologicznej, wówczas podawał również dokładne dane w tym zakresie, łącznie z informacjami dotyczącymi zdobytych stopni naukowych. Do bardzo rzadkich wyjątków należą życiorysy, które w zakresie wykształcenia zawierają informacje niewystarczające i ogólnikowe, np. „kształciłem się częścią publicznie, częścią prywatnie”, lub „słuchałem nauk dotyczących stanu duchownego”, albo „słuchałem szkół według dawniejszej formy”.

Druga część informacji w omawianej przez nas rubryce sprowadza się do dokładnego wymienienia wszystkich stanowisk, jakie zajmował duchowny od momentu przyjęcia święceń kapłańskich aż do chwili sporządzenia życiorysu. Każdy życiorys notuje dokładną datę święceń (dzień, miesiąc, rok), po czym wylicza wszystkie stanowiska i obowiązki, jakie pełnił duchowny, z wyliczeniem kolejno miejscowości, w jakich je sprawował oraz jakie stanowiska zajmuje obecnie. Zdecydowana większość życiorysów podaje, bądź daty kolejnych nominacji, bądź określa w latach lub miesiącach czas spełnianych kolejno obowiązków. Życiorysy, które ograniczają się tylko do wyliczenia kolejno zajmowanych stanowisk, z pominięciem danych chronologicznych, stanowią znikomy odsetek. A już naprawdę do wyjątków należy zaliczyć życiorys, w którym można spotkać zdawkową informację np. „mieszkałem w różnych klasztorach prowincji, albo „pełniłem obowiązki wikariusza”. Ogólna tendencja szła w kierunku bardzo szczegółowego i szerokiego opisywania swoich prac i wykonywanych obowiązków, bądź wyliczania położonych zasług. Zaznacza się ona bardzo wyraźnie w życiorysach sprzed 1847 r., dlatego życiorysy te należą do najobszerniejszych, często obejmują więcej niż jedną stronicę arkusza. Zdarzają się nawet tak obszerne, że obejmują kilka stron. Stąd zrozumiała jest uwaga konsystorza w instrukcji, załączonej do formularza przesłanego księżom w r. 1847 dotycząca tej rubryki, by „wymieniać żądane szczegóły krótko i sucho, nie dając sobie samemu próżnych pochwał” oraz polecenie, że „każdy powinien skończyć opis swego życia na jednej stronicy arkusza”.

W siódmej rubryce duchowny wymieniał otrzymane nagrody. Wyliczane tu są nominacje na kanoników honorowych lub gremialnych oraz otrzymane ordery cywilne. Niektórzy duchowni wyliczali tu nominacje na stanowiska dziekanów, poddziekanów, egzaminatorów dekanalnych. Bardzo często w tej rubryce powtarzają się informacje umieszczone już w rubryce szóstej; niektóre życiorysy odsyłają do tej rubryki.

Osmą rubrykę wypełniali ci duchowni, którzy byli sądzeni przez sąd wojenny lub sąd kryminalny oraz ci, którzy byli karani wyrokiem sądu duchownego. W tej rubryce wpisywali również otrzymane od konsystorza monity kanoniczne lub inne kary. Nie notowano natomiast zwykłych na-

pomnień („ojcowskich”) ze strony konsystorza, danych bez wyraźnej klauzuli, że są one kanonicznymi napomnieniami. Takie bowiem napomnienia nie podlegały pod pojęcie kary kościelnej. Jest rzeczą zrozumiałą, że wielu duchownych, bądź nie wpisywało otrzymanych kar, bądź wpisywało je w sposób bardzo ogólnikowy np. „karany przez konsystorz za zgrzeszenia w parafii”, „wzywany do różnych komisariów”, „przed sąd wojenny za przekroczenia polityczne”. Dlatego niektórzy dziekani uzupełniali własnoręcznie informacje dotyczące kar, zwłaszcza kościelnych, duchowieństwa swego dekanatu. Mimo to, konfrontacja życiorysów z innymi źródłami ukazuje istnienie w życiorysach wielkich luk w zakresie informacji dotyczących kar duchowieństwa.

Jeśli Komisja Rządowa, umieszczając w formularzu pytanie, gdzie duchowny przebywał podczas powstania listopadowego i czym się trudnił, chciała otrzymać obraz udziału duchowieństwa w powstaniu listopadowym, to zamierzonego celu nie osiągnęła. W kilku zaledwie wypadkach duchowni informowali o udziale w powstaniu, przy czym prawie zawsze o udziale w charakterze kapelanów. Informacje dotyczyły zapewne wypadków publicznie znanych. Wszystkie pozostałe życiorysy dają informacje zaprzeczające udziałowi w powstaniu wprost (np. „w rokoszach nie brał udziału”), lub ubocznie (np. „trudnił się przez cały czas obowiązkami parafialnymi”). Na wyraźną tendencję do ukrycia swego udziału w powstaniu i uchylenia się od odpowiedzialności za udział w nim wskazuje fakt, że wszyscy duchowni, którzy informują, że byli zaangażowani czynnie w powstaniu, nadmienią, że byli do tego „zmuszeni”.

Rubrykę dziesiątą i jedenastą wypełniali na ogół dziekani poszczególnych dekanatów. Informacje dotyczące moralności i wykonywania obowiązków przez duchowieństwo kondekanalne sprowadzały się najczęściej do ogólnikowych i zdawkowych uwag w tym zakresie np. „dobrze się prowadził”, „akuratnie”, „pilnie”, „przykładnie”, „zgodnie z powołaniem”, „umiarkowany”, „zdolny”. Można spotkać informacje wymijające np. „czy obowiązki wypełnia, przeniknąć nie można”. Jeśli wyjątkowo dziekan informował o zaniedbaniach duchownego swego dekanatu, czynił to najczęściej w jednym ogólnikowym zdaniu np. „zwykł się w obowiązkach opóźniać”, „nie zawsze zachowuje się stosownie do powołania”, „nie trafny dobór przyjacieli cywilnych”. W tej rubryce życiorysów spotyka się informacje o niezdolności do dalszej pracy „dla podeszłego wieku i nadwątlnych sił”.

Bardzo wielka rozpiętość istniała wśród dziekanów w udzielaniu informacji na pytanie dotyczące sposobu myślenia duchownego. Wielu dziekanów rozumiało to pytanie w sensie politycznym i polityczną treść zawierały ich odpowiedzi: „zgodny z zasadami rządu”, „przychylny kościołowi i rządowi”, „oparty na zasadach religii i rządu”, „myśli o tym, by oddać co cesarskiego cesarzowi, co boskiego Bogu” itp. Wszystkie odpowiedzi zawierające treść polityczną akcentują przychylny stosunek duchowieństwa do rządu. Wielu dziekanów pomijało zupełnie treść polityczną, dając na to pytanie odpowiedzi bardzo dowolne. Najlepiej zilustrują to następujące przykłady: „sposób myślenia zgodny z powołaniem”, „w myśli chwali Najwyższego”, „pragnie szczęśliwej wieczności”, „myśli, by sobie zasłużyć na lepsze beneficium”, „gorliwy obrońca funduszy kościelnych”, „sposób myślenia żywy”, „trochę prędki”, „myśl prosta i szczerą”, „z wiekiem zdziwaczał” itp. Trudno ocenić w poszczególnych wypadkach, na ile te odpowiedzi, a przynajmniej niektóre

z nich, zawierają rzeczywistą charakterystykę duchownego, a na ile są dowolną odpowiedzią dziekana. W formularzu, przesłanym konsystorzowi przez Komisję Rządową w r. 1847, pytanie o sposobie myślenia zastąpione jest pytaniem, „jakie jest naukowe usposobienie”. Być może, że dowolność i wieloznaczność odpowiedzi dziekanów na to pytanie wpłynęła tutaj na jego zmianę.

Należy zwrócić uwagę jeszcze na tę okoliczność, że w aktach Konsystorza Kieleckiego zostały zachowane te życiorysy, które były pisane własnoręcznie przez poszczególnych duchownych. Każdy duchowny sporządzając opis biegu swego życia, akcentował w nim i opisywał szerzej te momenty życia, które według własnego przekonania uważał za najważniejsze, pomijając inne, które uznawał za mniej ważne. Własnoręcznie pisane życiorysy są więc próbą spojrzenia duchownych na siebie samych i próbą oceny przez siebie swego życia. Ta okoliczność znacznie podnosi wartość życiorysów pisanych własnoręcznie. Życiorysy sporządzane przez dziekanów, bądź konsystorz są bardziej schematyczne i ujednolicone. Podając suche fakty z życia duchownych, eliminują tę specyfikę, którą posiadają życiorysy pisane własnoręcznie. Z tej racji przedstawiają one mniejszą dla historyka wartość niż życiorysy pisane przez księży.

5. AKTA KONSYSYTORZA KIELECKIEGO DOTYCZĄCE KSIĘŻY EMERYTÓW I DEMERYTÓW

W wypadku śmierci duchownego, miejscowy dziekan natychmiast zawiadamiał o tym fakcie konsystorz. Dziekani podawali dokładną datę śmierci, czasem również jej przyczynę oraz w jaki sposób rozwiązują problem tymczasowego zastępstwa w obowiązkach, spełnianych dotychczas przez zmarłego. Oprócz powyższych zawiadomień znajdują się w aktach konsystorskich księży emerytów prośby, składane przez duchownych do konsystorza, o pozwolenie na przeniesienie się do Domu Emerytów. Taką prośbę w imieniu duchownego swego dekanatu składał nieraz miejscowy dziekan. Powyższe prośby konsystorz kierował do Komisji Rządowej, która wyrażając swoją zgodę, określała jednocześnie wysokość pensji emerytalnej, jaką księża otrzymywali z funduszu rządowego, przeznaczonego na ten cel. Niektórzy duchowni, pozostając w swoich parafiach w charakterze emerytów, składali prośbę o otrzymanie pensji emerytalnej. Wszystkie wyżej wymienione pisma, tworzące zawartość akt konsystorskich księży emerytów³⁰, naświetlają dość wyczerpująco problematykę duchownych, którzy przechodzili na emeryturę.

Akta księży demerytów³¹ wprowadzają w problematykę tych duchownych, którzy w ramach kary lub pokuty, zostali umieszczeni na określony czas (wyjątkowo na stałe) w Instytucie Księża Demerytów. Regens instytutu księży demerytów przysyłał co pewien czas miejscowej władzy diecezjalnej informacje dotyczące duchownych, którzy przebywając aktualnie w nim nadal podlegali jurysdykcji swego biskupa. Wspomniany regens dzielił się w nich swymi troskami, kłopotami, opisywał atmosferę istniejącą w instytucie, informował, jakie środki zostały podjęte w stosunku do poszczególnych duchownych w celu ich poprawy, czy zostały osiągnięte jakieś pozy-

³⁰ ADK, sygn. 783.

³¹ Tamże, sygn. 782.

tywne rezultaty, proponował podjęcie odpowiednich decyzji na przyszłość w zakresie nowych środków wychowawczych, nieraz prosił o rady, informacje itp. Miejscowy biskup ustosunkowywał się do informacji i postulatów regensa instytutu, wysuwał z kolei ze swej strony propozycje i przekazywał odpowiednie decyzje w stosunku do duchownych podlegających jego jurysdykcji.

Wśród źródeł znajdujących się w aktach księży demerytów interesujące są pisma redagowane przez samych duchownych przebywających w instytucie, kierowane do swej władzy diecezjalnej. Są to najczęściej prośby bądź o całkowite uniewinnienie bądź o skrócenie czasu pobytu w instytucie. Prawie wszystkie prośby duchownych przebywających w instytucie zawierają akcenty bardzo osobiste. Demeryci opisują w nich biskupowi dość szeroko swoje wewnętrzne przeżycia, kryzysy, załamania, przemiany, przyznają się do winy lub argumentują w swojej obronie. W oparciu o powyższe prośby można odtworzyć wewnętrzną sylwetkę i poznać sposób myślenia demeryta przebywającego w „Instytucie Księży Zdroźnych”.

Zgodnie z „Ustawą dla katolickiego instytutu księży demerytów”, wydaną przez Komisję Rządową do Spraw Wewnętrznych Duchownych i Oświecenia Publicznego dnia 8/20 IV 1836 r., kapłani byli skazywani na pobyt w instytucie wyrokiem sądu duchownego³². Wyroki zawierały określenie przestępstwa, za które duchowny był kierowany do instytutu oraz określały czas pobytu w instytucie. Wyrok, przed jego wykonaniem, był przesyłany do Komisji Rządowej, która wydawała upoważnienie przyjęcia demeryta i utrzymania go w instytucie z funduszu specjalnie na ten cel przeznaczanego. W aktach Konsystorza Kieleckiego znajdują się krótkie notatki o wydanych wyrokach, zawierające datę wyroku i określenie czasu pobytu demeryta w instytucie oraz ogólną wzmiankę dotyczącą charakteru przestępstwa. Nie zawierają natomiast owe akta samych wyroków, skazujących na pobyt w instytucie.

6. RAPORTY KONSYSTORSKIE O STANIE PARAFII I DUCHOWIEŃSTWA

Pod koniec każdego roku, w oparciu o sprawozdania dziekanów, były sporządzane w konsystorzu dokładne raporty roczne o stanie duchowieństwa i przesyłane Komisji Rządowej. W aktach Konsystorza Kieleckiego zachowały się odpisy rocznych raportów poczynszyszy od r. 1832³³. Raporty roczne redagowane według formularzy przesyłanych przez Komisję Rządową. Niemal wszystkie zachowane w aktach Konsystorza Kieleckiego raporty były sporządzane według formularzy ujednoliconych ostatecznie dla diecezji Królestwa Polskiego reskryptem Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 15 XI 1834. Ponieważ — jak czytamy w wyżej wspomnianym reskrypcie — odbierane dotąd raporty roczne „nie są układane z należytą dokładnością i nie zawierają w sobie wielu takich wiadomości, jakie częstokroć są potrzebne”, przeto Komisja Rządowa, „chcąc zapobiec podobnym niedogodnościom”, postanowiła w miejsce przesłanych przy reskrypcie z dnia 29 XI 1823 r. wzorów, przesłać nowe, „bliżej potrzebnie odpowiadające, które

³² ADK, sygn. 782.

³³ Tamże, sygn. 595—598.

by niewiele od dawniejszych odbiegając”, zawierały „objaśnienie zachodzić mogących wątpliwości”³⁴.

Raporty roczne redagowano według czterech wzorów. Wzór pierwszy, obejmujący listę duchowieństwa świeckiego, składa się znowu z czterech części. Pierwsza część zawiera listę imienną duchowieństwa wyższego diecezji. Po umieszczeniu na czele biskupa ordynariusza lub administratora diecezji, następują kolejno nazwiska członków kapituły (prałatów, kanoników, wikariuszy katedralnych), pracowników konsystorza, profesorów seminarium duchownego, nauczycieli religii, członków zniesionych kolegiat, kapelanów więziennych i szpitalnych. Wśród danych odnoszących się do każdego duchownego, oprócz nazwiska i imienia, znajduje się określenie stanowiska, jakie zajmował w diecezji oraz jego tytuł naukowy lub kościelny. Poza tym przy danych odnoszących się do profesorów seminarium znajdują się daty objęcia przez nich stanowiska oraz wykładane przedmioty.

Część druga obejmuje imienną listę duchowieństwa parafialnego, ułożoną dekanatami według porządku alfabetycznego. Opis dekanatów zawiera również alfabetycznie, wykaz kościołów parafialnych, z wyszczególnieniem istniejących przy nich kościołów filialnych, kaplic publicznych, cmentarnych, szpitali, altarii i prebend oraz należących do nich księży. Przy każdym duchownym, oprócz nazwiska i imienia, podane jest stanowisko, jakie zajmuje: proboszcz, administrator lub komendarz, wikariusz, mansjonarz, kapelan, altarysta, prebendarz. Jeśli rządcą kościoła był zakonnik, wówczas w uwagach jest to wyraźnie nadmienione. W wypadku jednak, kiedy parafia była zarządzana przez zgromadzenie zakonne, wtedy zamiast nazwiska rządcy kościoła jest w uwagach wymieniona nazwa zakonu i miejsce domu zakonnego, do którego należy dany kościół parafialny.

Trzecia część obejmuje imienną listę emerytów, demerytów i kapłanów bez funkcji. Najpierw są wymienieni alfabetycznie księża emeryci zamieszkujący Dom Księża Emerytów, następnie emeryci przebywający przy kościołach parafialnych lub w innych miejscach, z wyraźnym wyszczególnieniem aktualnego adresu ich pobytu. Przy demerytach i kapłanach bez funkcji podane jest obecne miejsce zamieszkania oraz ostatnio sprawowana funkcja.

Zmiany zaszele w ciągu ostatniego roku zajmują czwartą część listy, która obejmuje duchownych przybyłych do diecezji i tych, którzy ją w tym czasie opuścili. Wśród przybyłych wymienieni są imiennie kapłani nowo wyświęceni i inkardynowani z obcych diecezji lub zgromadzeń zakonnych (z wymienieniem diecezji lub zgromadzenia, z którego przyszli). Przy wszystkich przybyłych duchownych są dane odnośnie stanowiska, jakie obecnie zajmują. Następnie są wymienieni imiennie kapłani zmarli oraz przeniesieni do innej diecezji.

W zakończeniu listy duchowieństwa świeckiego znajduje się podsumowanie ogólne, najpierw oddzielnie dla kapłanów każdej z wyżej wymienionych kategorii, następnie liczba ogólna całego duchowieństwa diecezjalnego. Ponieważ niektórzy duchowni zajmowali więcej niż jedno stanowisko w diecezji, dlatego występują oni na liście tyle razy, ile sprawowali funkcji. Stąd liczby ogólne poszczególnych kategorii kleru wykazują większą ilość duchowieństwa w diecezji, niż jego liczba rzeczywista. Duchowni, którzy występowali na liście więcej niż jeden raz, zostali jednak wyłączeni z ogólnej

³⁴ ADK, sygn. 595.

liczby, dzięki czemu ta ostatnia zgodna jest ze stanem rzeczywistym. Również z liczby ogólnej duchowieństwa świeckiego wyłączeni zostali ci zakonnicy, którzy byli zatrudnieni pojedynczo przy kościołach parafialnych i z tego tytułu zamieszczeni zostali na liście imiennej kleru diecezjalnego. Ci zakonnicy zostaną włączeni do liczby ogólnej duchowieństwa zakonnego.

Wzór drugi obejmuje listę zakonników, znajdujących się na terenie diecezji. W pierwszej jej części znajduje się wykaz imienny zakonników według domów zakonnych wymienionych alfabetycznie. Lista obejmuje również żyjących członków zakonów zniesionych. Zawiera ona następujące dane dla poszczególnych zakonników: nazwisko i imię, rok urodzenia i data przybycia do zakonu, urząd i funkcja spełniana w klasztorze. Druga część listy obejmuje zmiany zasze wśród duchowieństwa zakonnego w ciągu ostatniego roku. Mianowicie zakonników, którzy przybyli do poszczególnych domów zakonnych (z wyszczególnieniem domu zakonnego, z którego przyszli, jeśli nie byli świeżo przyjętymi do zakonu), oraz zakonników, którzy ubyli z zakonu (zmarli, wydalenii lub przeniesieni do innego zakonu). W zakończeniu listy znajdują się podsumowania dla wszystkich wyżej wymienionych danych. Podają one ogólną liczbę zakonników w klasztorach „egzystujących” (ilość kapłanów, kleryków, braci i nowicjuszków), ogólną liczbę zakonników w klasztorach zniesionych, ogólną liczbę zakonników przybyłych z klasztorów znajdujących się poza terenem diecezji i ubyłych z klasztorów istniejących na terytorium diecezji oraz ogólną liczbę zakonników znajdujących się na obszarze diecezji. Do liczby ogólnej zakonników z terenu diecezji są włączeni również zakonnicy zatrudnieni pojedynczo przy kościołach parafialnych.

Wzór trzeci obejmuje wykaz parafii wakujących oraz stanu budowli kościelnych. Kościoły nieobsadzone są ujęte w dwie listy. Lista pierwsza zawiera wykaz kościołów, które zawakowały i są zarządzane przez administratorów. Jest ona sporządzona według następujących rubryk: nazwa parafii, patronat, data i powód wakansu (śmierć lub rezygnacja proboszcza, z podaniem jego nazwiska), nazwisko i imię administratora, dochód beneficium wakującego według spisu z roku 1818 oraz wysokość opłaty stemplowej uiszczonej od prezenty. Lista druga zawiera wykaz kościołów obsadzonych proboszczami podczas ostatniego roku. Oprócz danych listy pierwszej (kościołów wakujących) posiada ona jeszcze jedną rubrykę, zawierającą imię i nazwisko nowo mianowanego proboszcza oraz datę jego nominacji.

Stan budowli kościelnych ujęty jest w trzy listy. Lista pierwsza zawiera wykaz kościołów odrestaurowanych podczas ostatniego roku. Oprócz tego informuje również, najczęściej w jednym zdaniu, do czego się reparaacja sprowadzała i czym została dokonana kosztem (parafian, kolatora, rządu). Lista druga daje wykaz kościołów, których odbudowę przedsięwzięto, ale jeszcze nie ukończono. Podaje ona, w którym roku pracę rozpoczęto i czym kosztem ona się odbywa. Lista trzecia daje wykaz kościołów, potrzebujących „rychłej reparaacji”. Przy każdym kościele znajduje się krótka informacja, jakiej naprawy kościoła potrzebuje.

Wzór czwarty obejmuje wykaz ludności katolickiej, z wyszczególnieniem urodzonych, zawartych małżeństw oraz zmarłych w ostatnim roku. Wykaz sporządzony jest według dekanatów i podaje powyższe dane oddzielnie dla każdej parafii, z podsumowaniem dla poszczególnych dekanatów oddzielnie oraz dla całej diecezji ogółem.

7. ROZPORZĄDZENIA WŁADZ DUCHOWNYCH I ŚWIECKICH

W aktach Konsystorza Kieleckiego znajdują się odpisy wszystkich okólników, przesyłanych przez Konsystorz Kielecki do duchowieństwa lub wiernych³⁵. Wszystkie te okólniki można podzielić na dwie zasadnicze grupy. Do pierwszej należą te, które zawierają zarządzenia władzy diecezjalnej, grupę zaś drugą stanowią okólniki, w których konsystorz przekazuje duchowieństwu lub wiernym zarządzenia władz państwowych, dotyczące Kościoła Katolickiego. Te drugie stanowią zdecydowaną większość.

Spośród okólników, zawierających zarządzenia władzy diecezjalnej, jedne były redagowane przez ordynariusza lub administratora diecezji, zawierają polecenia aktualnego rządcy diecezji, inne — w kancelarii konsystorza i zawierają zarządzenia oficjała. Z reguły są to zarządzenia oficjała Konsystorza Kieleckiego. W okresie, kiedy Konsystorz Kielecki pełnił funkcję foralnego konsystorza diecezji krakowskiej, były ogłaszane w części diecezji krakowskiej w Królestwie Polskim również polecenia oficjała Konsystorza Krakowskiego. Pozostały one w aktach Konsystorza Kieleckiego. Niektóre okólniki redagowane przez oficjała zawierają rozporządzenia ogłaszane na wyraźne polecenie biskupa. Wskazują na to wyjaśnienia znajdujące się w treści okólnika: „z wyraźnego polecenia administratora” lub „w imieniu biskupa administratora” itp. W okólnikach pochodzących od biskupa ordynariusza (albo administratora) lub ogłaszanych z wyraźnego jego polecenia, znajdują się z reguły zarządzenia dotyczące istotnych spraw diecezjalnych. Okólniki pochodzące od oficjała, zawierają najczęściej nakazy odnoszące się do spraw administracyjnych diecezji.

Ponieważ zarządzenia władzy diecezjalnej były dyktowane aktualnymi potrzebami diecezji, stąd we wszystkich niemal okólnikach są przytaczane motywy, które skłoniły prawodawcę do wydania określonego zarządzenia. Okólniki zawierające zarządzenia władzy diecezjalnej składają się z dwóch części. Część pierwsza zawiera motywację, druga podaje treść zarządzenia. W części pierwszej, zaczynającej się najczęściej od zwrotów „doszło do wiadomości Konsystorza”, „gdy doświadczenie przekonywa”, „spozstrzegać się daje” itp., znajdują się informacje i opinie odnośnie aktualnych problemów z życia kleru lub duszpasterstwa, objętych zarządzeniem. Druga część okólników jest odpowiedzią władzy diecezjalnej na aktualne problemy diecezji przedstawione w części pierwszej. Okólniki informują o tym, jak władza diecezjalna ocenia życie kleru, jego poziom moralny i intelektualny, pracę duszpasterską w parafiach itp., ukazują na ile ona rozumiała potrzeby ówczesnego Kościoła i na ile dawała właściwą na nie odpowiedź.

Drugą grupę stanowią okólniki, w których były przekazywane duchowieństwu lub wiernym zarządzenia władz państwowych dotyczące Kościoła Katolickiego. Wśród zarządzeń państwowych znajdują się najczęściej reskrypty Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych lub Dyrektora Głównego Prezydującego w Komisji Rządowej, Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego oraz zarządzenia Kuratora Okręgu Naukowego Warszawskiego. Te ostatnie dotyczą szkolnictwa i nauczania. Rzadziej były w okólnikach przekazywane duchowieństwu lub wiernym zarządzenia władz gubernialnych lub okręgowych. Konsystorz, ogłaszając w okólniku zarządzenie państwowe, po-

³⁵ Tamże, sygn. 438—444.

dawał najpierw dokładną jego treść oraz umieszczał własny komentarz, w którym wyrażał swoje opinie odnośnie spraw objętych zarządzeniem państwowym. Do wyjątków należą okólniki, które ograniczają się do wiernego przekazania treści zarządzenia państwowego bez komentarza władzy diecezjalnej.

Spośród zarządzeń państwowych ogłaszanych w okólnikach duchowieństwu i wiernym, jedne odnośzą się do całego Kościoła Katolickiego w Królestwie Polskim, inne do terenów podległych władzy Konsystorza Kieleckiego. Reskrypty władz państwowych, w miarę jak wpływały do kancelarii konsystorza, były wyłączane spośród pozostałych akt konsystorskich i składane do oddzielnych teczek. Reskrypty władz państwowych tworzą więc oddzielną grupę źródeł znajdujących się w aktach Konsystorza Kieleckiego³⁶.

Akta Konsystorza Kieleckiego zawierają również korespondencję władzy diecezjalnej z władzami państwowymi. Przedmiotem korespondencji były różne problemy, które wyłaniały się w związku z aktualnymi zarządzeniami władz państwowych oraz inne aktualne sprawy, które wymagały uzgodnienia z władzami państwowymi. Część akt tej korespondencji jest wyłączona z pozostałych akt konsystorskich i tworzy oddzielną ich grupę³⁷. Większość jednak dokumentów powstałych w wyniku korespondencji Konsystorza Kieleckiego z władzami państwowymi nie została wyłączona i znajduje się wśród innych akt konsystorskich.

Reskrypty władz państwowych, okólniki władzy diecezjalnej oraz akta korespondencji konsystorza z władzami państwowymi tworzą łącznie grupę źródeł ukazującą politykę rządu carskiego wobec duchowieństwa katolickiego w Królestwie Polskim i części diecezji krakowskiej na tymże terytorium. Wyżej wymienione źródła orientują również, na ile Konsystorz Kielecki reprezentował samodzielną linię, a na ile szedł za linią polityczną, narzucaną mu przez władze carskie, stosowaną wobec Kościoła i duchowieństwa.

II. AKTA DZIEKAŃSKIE

1. PROTOKÓŁY WIZYTACJI PRZEPROWADZONYCH PRZEZ DZIEKANÓW

Akta Konsystorza Kieleckiego zawierają protokoły wizyt dekanalnych od czasu powstania diecezji kieleckiej. Z okresu pierwszych kilkunastu lat istnienia diecezji (1805—1818) zachowały się protokoły wizyt dekanalnych z niektórych tylko lat i dla kilku zaledwie dekanatów³⁸. Od r. 1818, w którym nastąpiło zniesienie diecezji kieleckiej, do r. 1833 brak w ogóle w aktach Konsystorza Kieleckiego protokółów wizyt dekanalnych. Począwszy od objęcia administracji nad częścią diecezji krakowskiej w Królestwie Polskim przez ks. A. Paszkowicza (r. 1833) istnieją w aktach Konsystorza Kieleckiego dla wszystkich jej dekanatów protokoły odbywanych regularnie każdego roku wizyt dziekańskich.

Protokoły wizyt dekanalnych z r. 1833 i z lat następnych³⁹ były sporządzane według instrukcji przesłanej dziekanom w okólniku, wydanym przez

³⁶ ADK, sygn. 864—866.

³⁷ Tamże, sygn. 870—871.

³⁸ ADK, sygn. 527—528.

³⁹ Protokoły wizyt dekanalnych z lat 1833—1864 obejmuje sygn. ADK 529—559.

Konsystorz Generalny Diecezji Krakowskiej 27 II 1821⁴⁰. Zgodnie z tą instrukcją protokoły zawierają zewnętrzny opis kościoła parafialnego, opis zniszczeń budynku kościelnego, dokonanych reparacji, wyposażenia wnętrza kościoła, stanu cmentarza kościelnego i grzebalnego. Protokoły opisują również stan zabudowań gospodarskich, informują jakich wymagają one w najbliższym czasie reparacji, jakich reparacji pleban dokonał. Druga grupa danych dotyczy szkół znajdujących się na terenie parafii oraz katechizacji. Znajdują się tu następujące informacje: stan budynku szkolnego, ilość dzieci uczęszczających do szkoły, czy mają miejsce w szkole lekcje religii. Następnie protokoły opisują dokładnie porządek nabożeństw w niedzielę, święta i dni powszednie, zawierają ogólne dane dotyczące administrowania sakramentów przez miejscowe duchowieństwo oraz wiadomości odnoszące się do stanu akt cywilno-religijnych.

W ramach wyżej wymienionej problematyki istnieje wśród protokołów duża różnorodność. Jedne z nich są bardzo obszerne, obejmujące po kilka lub nawet kilkanaście arkuszy dla poszczególnych parafii. Inne natomiast ograniczają się do bardzo zdawkowych i ogólnikowych informacji. Niektóre z nich zajmują nieraz zaledwie kilka stron dla całego dekanatu. Ponieważ ta różnorodność miała uwarunkowania jedynie w osobie dziekana przeprowadzającego wizytację, dlatego na przestrzeni kilkunastu lub nawet kilkudziesięciu lat, jedne dekanaty posiadają bardzo obszerne protokoły wizytacji, inne natomiast bardzo ogólnikowe. Zmiana stanowiska dziekana znajdowała często wyraz w objętości i treści protokołów wizytacyjnych. We wszystkich protokołach istnieje wyraźna tendencja do dokładnego opisywania stanu budynków parafialnych, ze szczególnym podkreśleniem zniszczeń i potrzebnych reparacji. Te problemy bowiem stanowiły istotny cel wizyt dekanalnych i do ich szczególnego akcentowania zobowiązywały dziekanów wszystkie instrukcje, jakie otrzymywali oni w tym zakresie ze strony konsystorza. Dnia 18/30 XII 1836 r. Konsystorz Kielecki udziela np. dziekanowi dekanatu opatowieckiego następującej w tej sprawie informacji: „to jest jednym z głównych celów wizyty, aby władza diecezjalna w groźącym niebezpieczeństwie nie dopuszczała, przez lekkomyślność lub sknerstwo plebanów, budynkom upadać, przez co dzieje się krzywda funduszowi, następcom i samemu kościołowi”⁴¹.

Protokoły wizyt dekanalnych, oprócz wszystkich wyżej scharakteryzowanych informacji posiadają rubrykę, w której dziekan zamieszczał dane odnośnie moralności i obyczajów duchowieństwa parafialnego. Instrukcja, jaką dziekani otrzymali w okólniku z 18 II 1821 nakazywała im, by w protokole wizytacyjnym umieścili „dokładne wyjaśnienie [...] jaka jest moralność i obyczaje tak plebana jako też wikariusza”. Dane zawarte w tej rubryce sprowadzają się do krótkich informacji, prawie zawsze pozytywnych, dotyczących duchownych pracujących w parafii, np.: „moralność i obyczaje dobre”; „moralnie się zachowuje”; „moralny i pilny”; „moralność zachowana w przyzwoitych granicach”; „stara się dopełniać obowiązków”; „średnio w zdatości uważany”; „pełni obowiązki stanu swojego, o ile pozwalają jego fizyczne i moralne siły” itp. Zdarzały się wypadki, że dziekan w krótkiej notatce akcentował jakąś cechę najbardziej według jego przekonania

⁴⁰ ADK, sygn. 438.

⁴¹ Tamże, sygn. 532.

charakterystyczną dla moralności i obyczajów duchownego. Przy czym dziekani podkreślali z zasady cechy ujemne poszczególnych duchownych; np.: „Gdyby nie rozpalające tronki, którem się ks. proboszcz czasami oddaje, zasługiwałby na zaletę w swoim prowadzeniu się”; „moralność i obyczaje mogłyby być dobre, gdyby nałóg nieszczęsny zapraszania się nie był mu na przeszkodzie”; „czerstwy, zdrowy, moralny, lecz przejęty duchem dworszczyzny i świeckości”; „przywoicie się utrzymuje [...] tylko, że przy opłatach o pogrzeby lub śluby etc. nie pozwala im [parafianom] wejść do siebie do pokoju, tylko ich wysłał niegrzecznie do piekarni, gdzie bydło stoi i tam się z nimi układa”. Do rzadkości należą protokoły zawierające szerszą informację o wykroczeniach duchownego. Dotyczą one wówczas bądź poważniejszych zaniedbań w wypełnianiu obowiązków parafialnych, bądź stałych wykroczeń w zakresie moralności i obyczajów. Protokoły zawierają również propozycje kary, jaką należy nałożyć na duchownego, względnie podsuwają sposób, w jaki można zaradzić istniejącym zaniedbaniom.

Oprócz informacji dotyczących obyczajów i moralności duchowieństwa, zdecydowana większość protokołów zawiera w omawianej rubryce krótkie notatki, informujące czy duchowny posiada „aprobate” do sprawowania sakramentu pokuty oraz czy odprawił obowiązujące każdego duchownego roczne rekolekcje. Należy jeszcze wspomnieć o notatkach dotyczących prywatnych bibliotek duchowieństwa parafialnego. Niestety notatki takie zdarzają się sporadycznie i zawierają bardzo ogólnikowe tylko informacje. Najbardziej informujące są te, które wskazują na brak biblioteki, względnie na bardzo szczupłą jej zawartość, np.: „prócz biblii i teologii moralnej więcej książek nie posiada”; albo „ma bardzo szczupły zapas książek, kilka kazań i biblia składają się na całą bibliotekę”; „biblioteczka składa się z kilku książek teologicznych i kazań” itp. Notatki, które mówią o istnieniu w bibliotece kapłana większej ilości książek są zbyt ogólnikowe np.: „ma dosyć książek stanowi duchownemu potrzebnych”; „ma piękny zapas książek”; „w książki teologiczne i kazania różnych autorów zaopatrzone”. Nie wiele mówią rzadko występujące szczegółowsze notatki, np.: „posiada piękny zbiór książek [...] kazania różnych autorów, teologię dogmatyczną i moralną, kościelną historię, prawo kanoniczne, biblię i wiele innych, których wyliczanie dużo by miejsce zabrało”. Jak wynika z przytoczonych przykładów, informacje dotyczące posiadanych przez duchowieństwo bibliotek mówią raczej o ich istnieniu niż o zawartości.

W celu usunięcia różnicowania, jakie istniało wśród protokołów wizytacyjnych sporządzanych przez dziekanów poszczególnych dekanatów, Konsystorz Kielecki, w okólniku z 27 IX/9 X 1837, rozesłał wszystkim dziekanom diecezji kielecko-krakowskiej w Królestwie Polskim nową instrukcję dotyczącą wizyt dekanalnych oraz nowy „wzór akt wizyty dekanalnej”. Cel powyższego okólnika jest jasno sformułowany w pierwszych jego słowach: „ażeby jednostajnie we wszystkich dekanatach diecezji wizyta kościołów parafialnych skuteczną i protokoły jej spisywane były”⁴².

Nowy wzór zawiera dokładne rubryki, według których dziekani mieli sporządzać protokoły wizytacyjne oraz szczegółowe informacje, jak należy wypełniać poszczególne rubryki. W porównaniu z instrukcją wydaną w r. 1821 niniejszy formularz wymagał, w ramach dotychczasowych rubryk, danych

⁴² Tamże, sygn. 441.

bardziej wyczerpujących i obszernych niż dotychczasowe oraz zawierał nowe rubryki. Począwszy od r. 1838, w myśl powyższego okólnika, protokoły wizytacyjne zawierają o wiele bardziej szczegółowe niż dotychczas informacje dotyczące przede wszystkim zabudowań parafialnych. Posiadają więc bardzo szczegółowy opis kościoła, jego wnętrza, dzwonnicy, cmentarza kościelnego i grzebalnego, znajdujących się w kościele lub na terenie parafii kaplic, szpitali, dokładny opis zakrystii, skarbcza, ołtarzy, chrzcielnicy, paramentów kościelnych. Wśród danych dotyczących zabudowań plebańskich znajduje się dokładny opis plebanii, obór, stodół, spichlerzy, gospodarstwa plebańskiego, narzędzi gospodarczych itp. Protokoły zawierają bardzo dokładne informacje w zakresie zniszczeń, potrzebnych reparacji, podają, jakie proboszcz przedsięwziął starania celem przeprowadzenia reparacji, czy stara się o uzyskanie anszlagów, a po ich uzyskaniu czy przystępuje natychmiast do ich realizacji. W zakresie informacji dotyczących szkolnictwa, nabożeństw parafialnych, sprawowania sakramentów, prowadzenia akt cywilno-religijnych nie rysują się zbyt znaczne różnice między protokołami wizytacyjnymi z czasu po r. 1837 a protokołami okresu poprzedniego.

Formularz wizytacyjny z 1837 r. wprowadza do protokołu następujące nowe rubryki: ilość wsi należących do parafii, z wymienieniem ich nazw, liczba ludności w parafii (mężczyzn, kobiet i ogółem), rodzaj patronatu; w wypadku patronatu prywatnego nazwisko i imię kolatora; dane dotyczące pokładnego, mianowicie wysokość funduszu pokładnego znajdującego się w banku i na jaki cel jest on obracany.

Formularz wizytacyjny zawiera następujące pouczenie odnośnie rubryki dotyczącej duchowieństwa: „pod tą pozycją wyrazić należy krótki opis biegu życia plebana i wikariusza, kiedy aprobowany do słuchania spowiedzi i jak się sprawuje”. W protokołach po 1837 r. rubryki dotyczące duchowieństwa zawierają więc krótki opis biegu życia duchownych oraz zdawkowe informacje o moralności i posiadanej aprobacie do udzielania sakramentu pokuty. Ponieważ istotną treść tej rubryki stanowiły opisy biegu życia, stąd corocznie były w nich powtarzane te same niemal dane o życiu księży. Być może, iż to skłoniło Konsystorz Kielecki do wydania w okólniku z 27 I 1850 nowej instrukcji dotyczącej wizyt dekanalnych. Na mocy tej instrukcji, w miejsce życiorysów, dziekan umieszczał w rubryce dotyczącej duchowieństwa odpowiedź na pytanie, „jaki jest stan duchowieństwa parafialnego, jakie ich obyczaje i uzdolnienie”. Odpowiedzi te jednak stają się coraz bardziej zdawkowe i coraz mniej danych przynoszące. W latach pięćdziesiątych protokoły dają coraz uboższe informacje odnośnie zarówno duchowieństwa jak i innych spraw; są one coraz bardziej ogólnikowe. Często dziekani ograniczali się do przepisania, z małymi zmianami, protokołów z lat ubiegłych⁴³. Stąd protokoły z lat pięćdziesiątych mają w porównaniu z pozostałymi najmniejszą wartość jako źródło historyczne.

Należy jeszcze wspomnieć o uwagach powizytacyjnych konsystorza, dokonywanych na ich aktach. Dziekani przesyłali konsystorzowi protokoły wizyt dekanalnych pod koniec miesiąca grudnia każdego roku. Okólnik z 27 II 1821 nakazywał bowiem dziekanom, „ażeby każdorocznie, najpóźniej z końcem miesiąca grudnia [...] przesłali Konsystorzowi akta wizyty kościołów wszystkich w dekanacie znajdujących się”. Okólnik z 27 IX 1837 polecał

⁴³ Por. tamże: Wizyty dekanalne z lat 1850—1864 (sygn. 547—559).

dziekanom, żeby rozpoczynali wizyty dekanalne zaraz po uroczystości Wszystkich Świętych, w Dniu Zadusznym, „aby protokoły mogły być złożone w kancelarii konsystorskiej zaraz po 15 grudnia każdego roku, dla poczynienia nad nimi potrzebnych uwag i spostrzeżeń”. Po otrzymaniu od dziekanów protokółów wizyt dekanalnych i po ich „roztrząśnieniu”, najczęściej jeszcze w miesiącu grudniu, konsystorz przysyłał każdemu dziekanowi „uwagi i polecenia dla rządców kościołów”. Począwszy od r. 1836 (włącznie) przy protokołach wizyt każdego niemal dekanatu znajdują się brudnopisy tych uwag, które powstały „w rozwiązaniu portokółów wizyty dekanalnej”. W powyższych uwagach konsystorz ustosunkowywał się do protokołu wizytacyjnego każdej parafii, wytyczał proboszczowi program pracy na rok następny, udzielał pochwał, napomnień, nieraz nagan. Jakkolwiek uwagi konsystorza koncentrowały się głównie wokół spraw dotyczących zabudowań parafialnych oraz ich reparacji, to również poruszane w nich były często sprawy obyczajów i moralności duchownych, wypełniania przez nich obowiązków duszpasterskich itp: Powyższe uwagi konsystorza odnośnie akt wizytacji dziekańskich przypominają dekrety reformacyjne, sporządzane dawniej przez biskupów po odbyciu wizytacji generalnych.

2. AKTA ZEBRAŃ DUCHOWIEŃSTWA W DEKANATACH

Administrator i wikariusz apostolski diecezji kielecko-krakowskiej w Królestwie Polskim, biskup Maciej Majerczak, w programowym liście pasterskim, wydanym z okazji otrzymania sakry biskupiej (15 I 1863), ogłosił podległemu sobie duchowieństwu, że do pilnych potrzeb kościelnych należy m. in. „przywrócenie do życia zaprowadzonych od wieków kongregacji dekanalnych”. Biskup Majerczak zobowiązał w niniejszym liście wszystkich dziekanów, by wprowadzili w swoich dekanatach kongregacje. Każdy dziekan miał donieść konsystorzowi, jaki termin dla odbycia kongregacji w swoim dekanacie uważa za najodpowiedniejszy⁴⁴. 9 maja 1863 r. Konsystorz Kielecki „w rozwinieciu rozporządzenia z dnia 15 I” postanowił, że „kongregacje dekanalne odprawiać się będą raz w roku po Zielonych Świątkach, w czasie przez dziekana za najstosowniejszy uznany” oraz określił dokładnie porządek, według którego miały się one odbywać⁴⁵.

W zarządzeniu z 9 V 1863 konsystorz zobowiązywał dziekanów, aby przesyłali do jego kancelarii, w ciągu miesiąca po odbyciu kongregacji, protokoły z ich przebiegu. W aktach Konsystorza Kieleckiego znajdują się protokoły dla kilku zaledwie dekanatów z odbytych w jednym tylko, 1864 r., kongregacji dekanalnych⁴⁶. Interesujące są umieszczone w protokołach uchwały kongregacji dekanalnych odnośnie pracy duszpasterskiej, podejmowane przez duchowieństwo poszczególnych dekanatów na najbliższy rok. W aktach tych znajdują się również opinie duchowieństwa odnośnie stanu religijno-moralnego wiernych swego dekanatu. Opinie i podejmowane uchwały ukazują, jak duchowieństwo oceniało stan religijny i moralny swoich parafian, jakie problemy w swojej pracy duszpasterskiej uważało za najważniejsze oraz w jakim kierunku szły inicjatywy duszpasterskie ówczesnego kleru parafialnego.

⁴⁴ ADK, sygn. 444.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ ADK, sygn. 487.

Wszyscy księża biorący udział w kongregacji, w celu otrzymania aprobaty do sprawowania sakramentu pokuty, składali przygotowane wcześniej pisemne odpowiedzi na trzy pytania teologiczne. Pytania te układali dla całego dekanatu wybrani w tym celu przez duchowieństwo kondekanalne dwaj asesorowie wraz z dziekanem. Odpowiedzi te były, wraz z protokołami, przesyłane konsystorzowi. W zachowanych aktach kongregacji dekanalnych znajdują się odpowiedzi na określone kwestie teologiczne złożone przez kilkudziesięciu duchownych. Zarówno wybór problemów teologicznych przez dziekana i asesorów, jak i złożone odpowiedzi pokazują, jaką formację teologiczną posiadało ówczesne duchowieństwo parafialne.

Zgodnie z zarządzeniem konsystorza z 9 V 1863, jeden z kapłanów kondekanalnych, wyznaczony uprzednio przez dziekana, miał wygłosić podczas kongregacji do zebranych „mowę”, która „być winna o obowiązkach kapłańskich”. W aktach kongregacji dekanalnych znajdują się bądź rękopisy nauk wygłoszonych do uczestników, bądź ich streszczenia umieszczone w przesłanych protokołach. W naukach tych była poruszana problematyka z zakresu życia wewnętrznego kleru. Ponieważ nauki były wygłaszane przez księży, wybranych spośród miejscowego duchowieństwa, dlatego ilustrują one, jaką formację wewnętrzną posiadało ówczesne duchowieństwo parafialne oraz są świadectwem modelu życia wewnętrznego, postulowanego dla duchowieństwa przez tenże kler.

Biskup administrator, po otrzymaniu od dziekana protokołów wraz z innymi wyżej wymienionymi aktami z odbytych kongregacji dekanalnych, przesyłał do duchowieństwa poszczególnych dekanatów odpowiednie pismo, w których ustosunkowywał się odpowiednio do problematyki w nich zawartej i oceniał podjęte podczas kongregacji uchwały. Odpisy takich pism wysłanych przez biskupa pozostały we wszystkich zachowanych dla poszczególnych dekanatów aktach kongregacji dekanalnych.

Wszystkie wyżej wymienione rodzaje źródeł, wchodzących w skład zachowanych dla kilku dekanatów akt kongregacji dekanalnych, są interesującą ilustracją formacji duszpasterskiej i teologicznej, jaką posiadało duchowieństwo parafialne z okresu przed powstaniem styczniowym.

CONSISTORII KIELCENSIS ACTA UTI FUNDAMENTUM AC FONS AD INVESTIGATIONES
CIRCA PAROECIAS ET CLERUM PRIMA MEDIA PARTE XIX SAECULI PERAGENDAS

S u m m a r i u m

Anno 1807, dioecesi kielcensi oriente, Kielciis tabularium Consistorii Kielcensis suo munere fungitur. Ad quod officium novae dioecesis omnes causae, interventu potestatis dioecesanae exigentes, diligebantur. Itaque Consistorii Kielcensis in actis inveniuntur documenta quae, dum publica ibidem negotia ad singulas paroecias aut sacros ministros attinentia expediebantur, orta sunt. Ad consistoria acta etiam plures rerum gestarum relationes et brevia nuntia referuntur.

Maior actorum consistoriorum pars ad primam medietatem XIX saeculi attinentium in tabulario consistorio est confecta (scriptorum in consistorium missorum

copiae atque authentica scripta in consistorium directa). In archivalibus, de quibus agitur, inveniuntur quoque series actorum, quae in officiis decanorum elaborata, ad consistorium deinde missa sunt. Ad acta quae confecta sunt in consistorio annumerantur: 1) acta paroecialia, 2) oratoriorum et capellanorum acta, 3) fundorum ad ecclesias paroeciales pertinentium elenchi, 4) sacerdotum acta personalia, 5) prebyterorum emeritorum et demeritorum acta, 6) annui census de paroeciarum et sacrorum administratorum statu, 7) circummissae littere et edicta tum potestatum ecclesiasticarum tum civilium. Visitationum decanalium tabulae atque congregationum decanalium acta documentis decanorum inseruntur.

Praeter ea quae in rationariis de clero et paroeciis afferuntur, memorata acta multas notitias de reditu paroeciarum, de earum aedificiis scholisque praebent, atque strictas notas personales de singulis sacris administris exhibent et plurima de cleri moribus formatione, actione annotant. Quae consistoria acta, ad quaestiones sociales, praesertim ad necessitudines inter clerum fidelesque enucleandas, singulare quoddam exstant fundamentum ac monumentum.